

ШАҒЗАМАН МЫРЗАҒА

Мырза! Көзіңіз шатынап, шеке тамырыңыз шығып, аузыңыз көпіріп, таласқа кетіп барасыз. Таластан қазақ баласы пайда тауып жүрген жоқ. Сабырмен отырып, ойласып істелік. Қазақ тіліндегі дыбыстарды көп, я аз деп көрсетіп, борышыма берейін деп отырғаным жоқ ғой. Мақсат – сіз болып, біз болып, ақылдасып отырып, дыбыс басына хәріп белгілеп, жазуымызды бір жөнге салалық деген. Осы күнде әркім һәр түрлі жазып жүр, бір жөнменен жазылатұғын жазу жоқ. Жазғанымыздың ката, дұрыстығын айырарлық емле жоқ. Оның жоқтығы қазақ тіліндегі дыбыстарға ашып-арнаған хәріптер жоқ. Бір сөзді екі кісі екі түрлі жазады. Хаттә бір кісінің өзі де бір сөзді екі түрлі жазады. Мысалы, сізде өзен-өзен екі түрменен жазып көрсеттіңіз. Соның екі түрін жазғанша бір-ақ түрін дұрыстап, кесіп айтсақ болмай ма?.. Сіздің жазған сөзіңізден байқаймын, қазақтың тілінде неше һәм нендей дыбыстар бар екен деп, һеш уақытта ойланып қарамағансыз. Өзгелердің қазақ тіліндегі дыбыстар турасында жазғанын оқымағансыз. Дыбыс пенен хәріп екеуін бір затқа санайсыз. Мен қазақ тіліндегі дыбыстарды айтамын, сіз арабтың хәріптерін алып келіп көрсетесіз. Сіздің қарауыңызша, араб хәріптеріне дұрыс келетін дыбыстар қазақ тілінде бар болмақшы, дұрыс келмейтін дыбыстар тіпті жоқ болмақшы. Олай болғанда арабтың хәріптері қазаққа келмей тұрған уақытта, қазақта һешбір дыбыс болмасқа керек ғой. Араб хәрпінен бұрын қазақ сөйлемеді дейсіз бе? Біз ойлаймыз, қазақ араб хәрпінен бұрын да сөйледі деп, сөйлеген соң дыбыстары да болды деп. Ол дыбыстарының араб хәріптеріне тура келетіні де бар, келмейтіні де бар деп. Бары, тегіс келмейтін себебі: араб әл әліппесі қазаққа деп арнап шығарған әліппе емес, араб тіліне арнап шығарған, һәр халықтың тіліндегі дыбыстардың ішінде бөлектік болады. Бірінде бар дыбыс, бірінде жоқ болуға ықтимал. Мысалы: ч-ح, ф-‘ف‘ дыбыстар арабта бар, қазақта жоқ. ’(о), ы (ы), ‘ә (е), ы (п) дыбыстар болмаса, бұл дыбыстарға тура келетін хәріптері де болмасқа керек. Сіз қалай ойлайсыз? Араб әліппесінде тура келетін хәріпі жоқ дыбыстарымызды тіпті жоқ қылу керек пе? Негізінен ойлаңызшы, тіл хәріп үшін

шығарған нәрсе ме? Болмаса хәріп тіл үшін шығарған нәрсе ме? Әлбетте, хәріп тіл үшін шығарған нәрсе. Олай болса хәріпі жоқ деп, тілдегі дыбысты жоғалту емес, ол дыбысқа жоқ хәріпті іздеп табарға керек. Ол жалғыз бізде емес, өзге жұртта да болған, хәріпке бола тілді бұзбайды, тілге бола хәріпті бұзып өзгертеді. Өзіңіздің көрсеткен хәріптеріңіздің ішіндегі «**ع**», «**ع**», «**ع**» осындай түсін бұзумен табылған әріптер емес пе?

Бұл – ойыңыздың негізгі қатасы. Негізгі қата болған соң, әрмен қарай басқасы да қата бола береді. Қазақ дыбысының бәрі де жарты дауысты дейсіз. Оны да қазақ сөзін алып, дыбысын қарамай, араб хәріптеріне қарап айтасыз. Мысалы: «баран» деген қазақта да, руста да сөз бар (бар), «бор» деген қазақта да, руста да сөз бар (бор), осындағы «а», «о» дыбыстарын рустар жарты дауысты дыбыстар демейді. Олардың «о», «а» дыбысымыздың һеш кемдігі болмаса, біз қалай жарты дауысты дейміз? Бұл дыбыстарды жарты десек, қандай дыбысты бүтін деп айтармыз? Қазақ тілінде тіпті «о» дыбысы жоқ дейсіз. Бор, боз, жол, ол» мұнан басқа да ішінде «о» келетін сөздер толып жатыр, бұларды қазақ сөзі емес дейсіз бе? Біз бұларды қазақ сөзі дейміз, һәм олардың ішіндегі дыбыстардың бәрі де қазақ тілінде бар дейміз. «Ы» дыбысы жоқ дейсіз. азы, бары, жары, басы. Бұл сөздерді қазақ сөзі емес пе?

«Е» дыбысы қазақта «**ا**-е» емес, «**ا**-и»-ге жақын дейсіз. Мен қазақ тілінде бұл дыбыс қандай екенін бек жақсы білемін, бірақ арабта тура келетін хәріп болмаған соң «**ا**»-менен жазалық деймін. Мұнан көрі «**ا**»-менен жазу қолайлы десеңіз, олай да жазып көрелік. «ер» деген сөзді сізше «иер» деп жазу қолайлы болмақ, «кесек» деген сөзді сізше «киесек» деп жазу қолайлы болмақ, «керек» сізше «киерек» деп жазылмақшы. Қайсысын жазу қолайлы һәм не үшін қолайлы, сіз айтпасаңыз, мен айта алмаймын. Астына екі ноқатты қоюды қолайлағаным – бұрынғы жазып жүргенімізден тым алыс болмасын деген еді. «**ا**» иә «**ا**» қолайлы, көп ұнатқаны болсын.

Сіздің айтқаныңызша, «**ع**» «**ع**» қазақ дыбыстары болмақшы. «**ع**» ды қазақ тілінде бар дейсіз де, сөзіңізді ыспаттау үшін «журнал» деген сөзді көрсетесіз. Бұл сөз қазақ сөзі емес, француз сөзі ғой. «**ع**» қазақ дыбысы десеңіз, қазақ сөзінен

тауып берерге керек. Әңгіме қазақ тілінде қандай дыбыстар бар һәм оларды қандай хәріптерменен жазу турасында. Француз дыбыстарын қоя тұрып, әуелі өз тіліміздегі дыбыстарға хәріп арнап, сөзді бір жерге қоялықшы, «**و**» дыбысы қазақ тілінде бар дейсіз де, қай сөздерге жазылатынын көрсетпей, азырақ әдіс айтып бұлтарып кетесіз. «**و**» дыбысы бар сөздер қазақта есепсіз көп болғандықтан жазып көрсетпеймін дейсіз. Есепсіз болса бәрін жазу мүмкін емес, бірақ, бір-екеуін жазып көрсетсеңіз, қазақ тілінде «**و**» дыбысы рас бар екенін көрер едік. Көрсетпей тұрғаныңыз көптігінен емес, жоқтығынан болар. Олай әдіс жұмсайтын бұл ісіміз қазақтың сайлауы емес еді, бірақ өзіңізге ұнағаны сол шығар. Өзіңіз айтқан Ахметһази Мақсуди кітабында һәм «Төте оқу» кітабында осы екі дыбысты я ноғай, я қазақ сөздерінде бар деп, көрсетпеген ғой. «**ع**»-ды рус сөздеріне жазған, «**و**»-ны араб сөздеріне жазған.

«**ش**» (ш), «**چ**» (ч) турасында сөзім бұрын айтылған. Не үшін «**ش**»-ны алмай «**چ**»-ны алғанымды жазғанмын, сонан басқа айтарым жоқ. Қазақта «**ش**» дыбысы бар һәм жалғыз, оған «**ش**» я «**چ**»-екеуінің біреуі-ақ алынады. Қайсысын алу қолайлы, көптің ұнатуы болсын.

чана, чаң, чаңрақ, чал, чала, қанча, ақча, қанчақ

Осы сөздердегі «**چ**» қазақ айтқанда бәрінде де бірдей айтылады, өзгеше айтылатыны жоқ. Олай болғанда хәрпінде де өз басқалық болмай, бәрі я «**ش**» хәрпіменен жазылады, я «**?**» хәрпіменен жазылады. Біреуіне «**چ**» біреуіне «**س**» жазылмаса керек.

«**»**⁴ менен «**»**-ны қазақ сөзіне керексіз дегенім мәнісі мынау: «**و**» (з) дыбысы біреу болса, «**س**» (с) дыбысы да біреу; «**د**» (д) дыбысы қазақта біреу болса «**ث**» (т) дыбысы да біреу. «**С**» дыбысы һәм «**т**» дыбысы қазақта бір-бірінен болса, оған екі-екі әріптен алып, арнау қажеті не? Сіз айтарсыз «**»** менен «**»** жуан сөздерге жазылады, «**س**» менен «**ث**» жіңішке сөздерге жазылады деп. Онда неге «**س**» менен «**ث**»-ны жуан сөздерге жазамыз. Мысалы: бас, басқа, жас, жақсы, ат, ата, ету, жату бұлардың бәрі де жуан сөздер. Бұларға неге «**»** менен «**س**» жазбай, «**ث**» менен «**»**-ны жазамыз. Жуан сөзге кіріскен дыбыс

⁴ Тырнақшалар ішінде араб тілінің жуан с, т дыбыстары түр деп оқылсын.

жуан болып айтылады. (س) менен «ث»-ның һәмән жіңішке айтылмай, жуан да болып айтылуын көрсетеді. Бір дыбыс жуан да, жіңішке де айтылатын болса, оның екі түрлі айтылғанына екі хәріп алмаймыз. Ондай дыбыстардың жуан, жіңішке айтылу ықтияры дауысты дыбыстарда болады. Ол жалғыз біздің тілімізде емес, басқа тілде де солай. Өзіңіз ойлап қараңызшы! Осы күнде жазып жүрміз: ...⁵ бас... басқа...ету.

Бастапқы төрт сөзде «с» дыбысы екі түрлі жазылғанменен, айтылуы екі түрлі емес, жалғыз-ақ түрлі. Екінші төр сөзде «т» дыбысы екі түрлі жазылғанменен, айтылуы екі түрлі емес, жалғыз-ақ түрлі. Екі түрлі жазуымыздың пәлендей мәнісі бар деп айтып беріңіз! « » менен « »-ны қазақ сөзінен шығармалық.

Қазақта сөз екі түрлі: бір түрі – жуан, екінші – жіңішке. Жуан сөздің ішіндегі дыбыстарының бәрі жуан болады, жіңішке сөздің ішіндегі дыбыстарының бәрі де жіңішке болады. Жалғыз-ақ түрлі айтылатын дыбыстар екі түрлі сөздің бір-ақ түріне кіріседі. Һәмән жуан айтылатын «ق» менен «غ» жіңішке сөзге һеш уақытта кіріспейді, һәмән жіңішке айтылатын «ك» һәм «گ» жуан сөзге кіріспейді. (س) менен (ث)-ның жуан сөздерге де, жіңішке сөздерге де кіріскені жуандық, жіңішкелік екі түріне де тұтынуға жарайтындығын көрсетеді.

Онан әрі айтасыз: «қағидасыз қойылған « » дәйекші белгіден не мағана шығады» – деп. Сіз не қағидамен «!»-ның үстіне « » қойып отырсыз, мен де сол қағидаменен қоямын. Сіз қоясыз жалғыз «!»-ны жіңішкерту үшін. Мен қоямын. жалғыз ! емес, басқа да дауысты дыбыстарды жіңішкерту үшін. Сіз айтасыз: «жіңішкелік белгілері бек, жақсы ретке салынған», – деп. Оны ыспаттау үшін көрсетесіз «озен» яки өзен деген сөзді. Мұныңыз дұрыс ғой, егерде, (ө) дыбысты алғы сөздің басында келсе, сөздің ортасында келсе қалай жазылады деп, ретке салынғанын? Оны да айтуыңыз керек еді. Мысалы: жон-арқа, жөн-түзу, дұрыс, боз-түс, боз-шүберек, бол-істе, бітір, бөл-бөлекте деген сөзімізді алалық. Бұлардың біреулері жуан, біреулері жіңішке. Жуандарынан жіңішкелерін айыру үшін не тәртіптер салынған, айтсаңыз екен. Менің « » ні «!» тің үстінен алып сөз алдына

⁵ Арабтың жуан с, т дыбыстарын таңбалайтын әріптермен жазылған *бастыру*, *тау*, *таура* деген сөздер бар деп оқылсын.

қойғаным мәнісі – «^ء»-ны жалғыз «^ل»-тің үстіне қойсақ, жалғыз «^ل»-ті жіңішкертуге ғана жарайды, өзгелерді жіңішкерту үшін де тағы басқа белгі алу керек болады. мен оларға басқа белгі алынбай, осы «^ء» бәріне де жарайтын болсын деймін. Олай болуы үшін «^ء» жалғыз «^ء»-тің үстінде тұрмай, сөздің алдында тұрсын деймін. «^ء» қоюдың асыл мағанасы жіңішкерту ғой, болғанда «^ء» жіңішкелік белгісі. Бұл белгі сөз алдында тұрса, келесі кейінгі сөз жіңішке екендігін біліп, жіңішке оқырға. Ахметһазиде хәріпті қалыңдату үшін үстіне нүкте қоймай ма? Ол не қағидаменен қалыңдық нүктесін қойған?

Бұлардан басқа сізге күлкілі көрінген мынау болса керек: «менің айтқандарымды дұрыс емес дегендер наху, сарф қағидаларынан ыспат көрсетіп, дұрыс емес жерін айтсын» деген сөз. Наху, сарф, дегеніміз тіл заңының ғылымы. Тіл болса, оның заңы боларға керек. Заңы болса, оның ғылымы боларға керек. Су тонса – мұз болмақшы, хлор менен натрий қосылса – тұз болмақшы, бұлар табиғаттың заңы. Осындай заң тілде де бар. Хлор менен натрий қосылса, тұз болатындығын байқау, қарау, іздеуменен тапқан. Тілдің де заңы сол жолменен табылады. Қазақ тілінде бір сөзге жуан дыбыс пен жіңішке дыбыс араласып кірмейді. Бұл тіліміздің заңы емес пе? Осындай заң тауып жазсақ, айтсақ, ол наху, сарфтың қағидасы емес пе? Наху, сарфты мен грамматика мағанасында тұтынамын. Басқа жұртта грамматика үшке бөлінеді: фонетика, морфология, синтаксис. Менің бұрынғы жазған сөзім һәм осы жолы жазған сөздерім фонетикаға тиісті сөздер. Фонетиканың қарастыратыны тілде қандай дыбыстар бар, олар қалай сөз ішінде байласады. Біздің сөйлеп, қарастырып отырғанымыз қазақ фонетикасы. Сіздің ойыңыздың қателігін мен көрсетерге керек, фонетикадан ыспат келтіріп. Менің ойымның қателігін сіз көрсетуге керек, фонетикадан ыспат келтіріп. Бұлай деп сізді тағы «қорқытамын». Сіздің қорықпайтын батыр екендігіңізді көрдім. Көре тұра қорқытатыным, өткен жолы шаншып алатын найзаңызбен бұлтартып кететін айлаңызды көрсеттіңіз. Бұлардан басқа өнерлеріңізді де көрмек үшін.

Мен ойлаймын сіз менің кейбір сөздерімді теріс түсініп, теріс кеттіңіз-ау деп. Сіздің қата түсінген жерлеріңіз мынау

шығар деймін: әуелі мұсылманша оқудың булғалақ-шырғалағы көп деген, екінші – араб әліппесі дінменен байласқан, онан басқа әліппені қазақ қабылдамайды деген, үшінші – қазақ тілінен шығарып тасталатын хәріпті қазаққа тіпті білуге керегі жоқ – деп, айтады деген шығарсыз.

Русша, мұсылманша оқу жайын сөйлегенде басқалар емес, қазақ бұл оқуларды қалай оқып жүргенін айтамын. Басқа жұрттың мұсылманша оқуы кемелденген шығар, оған таласпаймын, бірақ қазақ арасында мұсылманша оқу, азын алмай, жалпақ көбін алғанда, баяғы «қызғаныш заманның» оқуынан алысқа кете қойды дей алмаймын. Усул жәдит яки төте оқу жолы бар екенін білеміз, бірақ сол жол қазақ арасында аз таралған соң, біздің мақсатымыз да сол – оқуды қазақ арасына көбірек жаю. Усул жәдит жолын сіз 28 хәріп оқыту мағанасында ұқсаңыз, оныңыз қата, усул жәдит – жаңа жол. Ахметһази кітабында сіздің көрсеткен хәріптеріңізден басқарақ хәріптер бар. Мысалы: « » оныменен Ахметһази усул жәдит жолынан шығып кетпейді ғой, біз де бір-екі белгі қосқаннан усул жәдит жолынан шықпаспыз.

Әлде сіз қазақ арасына усул жәдит жолы жайылып болды, мұнан артық ешнәрсе керек емес дейсіз бе? Екінші, теріс жорыған сөзіңіз – араб хәріптерін алуға зорланады деген. Мен қиналғанымды білдірейін дегенім жоқ, сол сөздердің ішінде қиналдым, зорландым деген сөз жоқ шығар. Ол сөзді келтіргенім мәнісі – біреулер араб әліппесінен қзақ тіліне жақсырақ келетін хәріп бар дейді, хәтта басқа хәріптермен кітап шығарғандар да бар. Мен соларға айтқан сөзі еді. Басқа хәріптер қазақ тіліне жақсы келсе де, оларды қазақ қабыл алмайды, басқа жаққа алаңдамай, керегімізді араб әліппесінен қаралық дегенім еді. Қазақ қабылдамағанда не үшін қабылдамайтын себебін айтайын деп, араб әліппесінің дінменен бірге байласып, сіңгендігін көрсетіп едім. Оны сіз не себептен теріс жорығаныңызды білмеймін.

Үшінші, қата түсінді ме дейтінім – қзақ тілінен шығарған хәріптер. Сіз бұларды, тіпті оқытпасқа керек деп, ойлады ма деп шәһәлланамын. Бұл хәріптерді балалар қазақ сөзіндегі хәріптерді біліп болған соң оқиды. Мысалы: татарларда тіліне

керек емес деп, бүлік шығарған... хәріптерін « »⁶ оқытпай тастамайды, бірақ араб сөздеріменен оқытады ғой. Біз де солай етеміз.

Сөзіңізді бастапсыз «бірге қозғалайық» – деп. Не үшін бұлай сөз бастағаныңызға анық түсіне алмадым. Әлде сіз « » менен « »⁷ қазақ тілінен шықса, басқалардан айырылып кетеміз дейсіз бе? Тілімізде басқалық жоқ болып, хәріптерімізді басқаласақ, онда хәріптеріміздің басқалығы арамызға жік салады, арамыз ашылады – дер едік. Тіліміздің арасында жік болса, оны хәріппенен бітеп, жасыра алмаймыз. « » -ті шығармай тұрғанда жазатын едік: «сол солай», енді « »-ті шығарған соң жазамыз «сол-солай». Татарлар жазады: «шол-шолай» һәм «сулай» «шулай» – деген сөздерін қазақ пенен татар түсініп жүрсе, « » « » һәм « » « » деген сөздерді түсіну олардан қиын болар ма екен? Біріміздің тіліміздегі бар сөз, біріміздің тілімізде жоқ. Сол сөздерді түсінуден « » яки « » менен жазып басқалаған сөздерді түсіну оңайырақ шығар деймін. Қысқасы, « » бұл екі хәріпті қазақ тілінен шығарғандағы жазуымыздың басқаланғаны тіліміздің басқалығынан артық болмайды. Бұрын да екі тілдің сөзіне хәрпіне хәріп қойып біредей жазғанымыз жоқ. Мұндай басқалық «иер» - «ер», «осбақ» , «ошмақ», «чыдарамак» « »⁸ бұрын да барды, тілімізді біріктіріп хәрпіне хәріп қойып жазалық десеніз. Ол – басқа әңгіме, ол болмай «құр хәріпіміздің саны бірдей болса – бірге боламыз, саны басқа болса – бөлек кетеміз» – деген тіреусіз сөз.

Енді көресіз бе, Шаһзаман мырза?! Өзіңіз босқа көпіргенін. Айтқан көп сөзіңіздің бірі сұраған мәслихатымызға тура келмейді. Менің білгенім осы, мұның дұрыс емес жерін көрсетіп, қалай түзету ақылын айтып беріңдер деп сұрадым. Білетін адамдар білімдеріңнен қарасыңдар дедім. Сізде күлкіге көтермей, кекетпей-ақ, сізден білімі кем емес адамдар да, ақылын жай айтты. Мысалы: Бөкейханов әфенде айтты: «жарты дауысты һәм Англия тілінде де бар, оларға өз

⁶ Араб тілінің өзіне ғана тән дыбыс таңбалары берілгендіктен оларды көрсете алмадық.

⁷ Тырнақша ішінде арабтың жуан *т*, *с* дыбыстарының таңбалары тұр деп оқылсын.

⁸ Арабша жуан *с* дыбысының әрпімен жазылған *сылдырамақ*, *жосымақ*, *ауысбақ* сөздері де бар деп оқылсын.

алдына басқа хәріптер алынбайды, неге десең, дауысты дыбыстардың соңынан келетін **ى** һәм **ۋ** жарты дауысты болады деген қағидалары бар», – дейді. Сол қағиданы біздің тілімізге кіргізуге болады. жарты дауысты **ى** һәм **ۋ** үшін хәріп белгілеп, арнамаймыз, екі хәріп кемиді, осындай орныменен айтқан ақылдан «етек-жеңімізді түріп қашпаймыз». Орынсыз айтылған нәрсені, сіздің көзіңіз шатынағанымен, істемейміз. Мен ойлаймын «бұлғалық-шырғалақ» деген сөзді оқыған соң-ақ, атыңыздың айылы шабына кетіп яки ері бауырына түсіп, тулауменен болып, жайғасып отырып ойланбадыңыз ғой деп. Я болмаса «жау келіп қалған екен» – деп, атыңызға міне, найзаңызды ала, аяқтарыңыз салақтап, етектеріңіз далақтап, шаптыңыз ғой, жалғыз мақсат – жауды мұқату да болып, бар өнеріңізді соған жұмсадыңыз деймін.

Жау жоқ, найзаңызды тастаңыз! Жайғасып отырып мәслихат беріңіз! Құрал сайлау керек дегенде, жауласудың құралы емес, оқудың құралын айтамын, оқу құралын сайлау оңай емес. Сіз болып, із болып, өнерімізді осыған жұмсап, осы істі аяқтандыралық. 28 хәріппенен жазып, бір-бірімізді түсініп жүрміз ғой деген сөз, қазақтың балаңды оқыт дегенде: «оқымай да өлмей, күн көріп жүрміз ғой» – деп, айтатын жауабы сықылды. Жазуымызда тәртіпсіздік, кемшілік барлығын жалғыз мен емес, басқалар да айтады. Еш кемшілік болмаса, ешкім сөз қылмас еді ғой. Қазаққа «пәлен ет, түлен ет» деп, солар күн көре алмай жүргеннен айтпаймыз, тіршілігінде кемшілік, ретсіздік болғаннан – түрлен, реттен, дейміз ғой. Сондай кемшілік, ретсіздік жазуымызда да бар, оны реттеу, жөндеу керек.

Жазуымыздың тәртіпсіздігі – оқу кітабын шығаралық десек, алдымыздан көлденең келеді. Бала оқытсақ, оқуға оралғы болады. Қазақша грамматика шығаралық десек, қадам бастырмайды. Сіз айтасыз – осы 28 хәріппенен де оқу кітаптары таралып жатыр – деп, оныңыз рас. Бірақ ол кітаптар да кемшілік бар ма, жоқ па? – педагогика, методикадан хабары бар адамдар байқайтын шығар. Қысқасы мынау ғой: қытайша жазу үйрену қиын дейді, сонда да оқып біледі, бірақ қиын оқуменен оңай оқу бір емес. Біріне уақыт көп кетеді һәм көп қиналады, біріне уақыт аз кетеді һәм аз қиналады.

28 хәріппенен жазғанымыз жарамды-ақ болсын, соныменен жазылып шығп жатқан кітаптар оқуға қолайлы-ақ болсын, бірақ жақсыдан да жақсыны іздеу – алға басу. Ілгері басу керек емес – дейсіз, ә? Тараққиының да негізгі мағнасы – жақсыдан да жақсыны іздеу емес пе? Ауырды жеңілту, қиынды оңайлау емес пе? бұл неше түрлі машина, от кеме, от арба жақсыдан да жақсыны іздегеннен табылған. Жел кемесі болса да, от кемені іздеген, ат арбасы болса да, от арбаны іздеген, енді көк кемесін іздеп жатыр. Осының бәрі де жақсыдан да жақсыны іздеу, тараққи жолы.

Қыныр келмеңіз, мырза, түзу келіңіз. Жазу түзету бірімізге емес, бәрімізге керек нәрсе ғой, «битке өкпелеп, тонын жаққан» сықылды, бір-екі хәріпті қазақ тілінен шығарғаныма өкпелеп, ғұмуми істен қол сілкіп, безбеңіз! Жүк қасындағы «аққу, шортан, шаян» үшеуіне ұқсамалық!

*«Айқап» журналы,
1912 жыл, № 9, № 10, № 11.*

ҚАЗАҚША СӨЗ ЖАЗУШЫЛАРҒА

Бұл күндері адамдардың сөйлесетін тілдерінің түбі мұнарланған сағымдай алысқа барып жоғалады. Қанша қадалып қарасақ та, көзіміз оған жетпейді. Қай тілдің де болса қайдан шығып, қалай ғұмыр шеккенін ешкім анық білмейді. Тілдің ғұмыры ұзақ. Оның жолы жылдап емес, жүз жылдап емес, мың жылдап саналады. Сондай ұзын ғұмырының ішінде түрлі нәрселер себеп болып, өзгерілмеген тіл жоқ: я азып өзгерілген, я асып өзгерілген, ел бұтақтап өскен сайын, тіл де бұтақтаған. Біздің түрік тілі әуелде бір тіл болып, сонан соң ел бұтақтап, өскенде, тіл де бұтақтаған. Түбірі бір болса да, түрі басқаланып түрік тілінің арасына тарау-тарау жік түскен. Сондықтан бұл күнде неше бұтақ түрік тұқымынан ел болса, сонша тарау тілінде басқалық бар. Тілінің басқалануына себеп болған – әр түрлі бөтен жұрттармен сыбайлас болып араласқандықтан. Түріктің балалары өсіп, алды-алдына тарап әр түрлі халықпен сыбайлас болған, араласқан түрлі жұрттың